

יא. במאמר אין תוספת חידוש אלא חידוד של יסודות ממה שכבר כתב בעבר

ומהנה אתחיל בזיכרון זה המאמר:

דע, אתה המעיין, שכוונתנו בזה המאמר היא לבאר מה שנאמינהו בזאת הפינה אשר נפלו בה דברים בין התלמידים והיא – תחיית המתים, ואין בזה המאמר דבר נוסף כולל על כל מה שאמרנוהו בפירוש המשנה והחיבור (=משנה תורה), אבל יש בו כפל עניינים והארכה המונית ותוספת ביאור יבינוהו הנשים והסכלים, לא זולת זה¹⁸.

יב. עניין תחיית המתים – אין בו מחלוקת ולא פירוש משל

ואומר, שתחיית המתים המפורסמת והנודעת באמתנו, המוסכם עליה מכלל כיתותינו – אשר רוב זכרה בתפילות ובסיפורים ובתחינות אשר חיברום הנביאים וגדולי החכמים, ימלא מהם התלמוד והמדרשות – עניינה: שוב זאת הנפש לגוף אחרי הפרדה. זה מה שלא נשמע באומה מחלוקת עליו, ואין בו פירוש כלל, ואין מותר להאמין באיש מאנשי הדת שהוא מאמין חילוף זה (=כי זה הוצאת שם רע).

והנני עתיד לבאר לך בזה המאמר למה לא נפרש אלו הפסוקים כמו שנפרש פסוקים רבים בתורה והוצאנו אותם מפשרויהם¹⁹.

וכן – זאת תחיית המתים הוא שוב הנפש לגוף אחר המוות, כבר זכרה דניאל זיכרון שאי אפשר לפרשו (כמשל), והוא אמרו (דניאל יב, ב): "וְרַבִּים מִיִּשְׂרָאֵל אֲדַמָּת עֶפְרָיִם יִקְיָצוּ, אֲלֵה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לְחַרְפוֹת לְדָרְאוֹן עוֹלָם", ואמר לו המלאך (שם יג): "וְאֲתָה לֵךְ לִקְצֵי וְתִנְיָח וְתַעֲמֵד לְגִרְלָךְ לִקְצֵי הַיָּמִין".

יג. הטענה שהרמב"ם פירש את תחיית המתים כמשל

ואמנם מי שזכר שאנחנו אמרנו בתחיית המתים שהוא במקרא שהוא משל – הוא שקר מפורסם ודבר סרה גמור מאמרו. והנה חיבורינו כבר נתפרסמו, יקראו ויראו אנה אמרנו זה?

אלא אם כן אמרנוהו במה שאמרוהו חכמי ישראל במתי יחזקאל, שחכמי התלמוד

הערות – ילמד ענוים דרכו

18 הרמב"ם כ"חכס" רגיל לכתוב "צפוף". אין עניין לחזור על דברים או לפרט את מה שברור מאליו, ואין עניין לפרש הנחות יסוד שבין החכמים הן מובנות מאליהן. ניכר מפתיעה זו שלרמב"ם לא היה נוח לכתוב ולבאר את המובן מאליו לכל יהודי: האמונה בתחיית המתים. ואולי זו הסיבה שמנעה אותו מלהתערב כבר בשלב הראשוני בוויכוח שהיה בבגדד, כמו שכתב בתחילת האיגרת – שאלו דברים מובנים מאליהם: "שאינן מי שיסכל זה ולא מי שתקשה עליו הבנת מה שאמרנוהו".

19 וכבר ביאר את הכלל מתי מפרשים הכתוב כמשל ומתי לא במו"נ ב, כה.

מסלול 1: יום א לפרשת ויקרא (פקודי)

מסלול 2: יום ג לפרשות ויקהל (פקודי)

חולקים בו, וכל דבר שיש בו מחלוקת ולא יביא אל מעשה - אפשר להכריע בו אחד משני המאמרים על חברו (=כלומר מחלוקת במדרש או באמונה שיש דעות בחז"ל, ואין בזה השלכה למעשה בקיום מצווה - אין חובה להכריע על פי כללי פסיקה כגון הליכה אחר הרוב וכיו"ב, אלא יכול כל חכם להכריע כאחת הדעות). וכבר זכרנו זה בפירוש המשנה²⁰ פעמים.

ד. אחר תחיית המתים אין חיי נצח, אלא בעולם הנשמות והוא העולם הבא

וכן יראה לנו מן המאמרים ההם, שאלו האנשים אשר ישובו נפשותם לגופות ההם, יאכלו וישתו ויבעלו ויולידו וימותו אחרי חיים ארוכים מאוד, כחיים הנמצאים בימות המשיח. ואמנם החיים שאין מוות אחריהם - הם חיי עולם הבא, אחר שאין גוף בהם.

טו. הסבר שכלי מדוע בעולם הבא שאין בו פעילות גופנית מוכרח שלא יהיה גוף

שאנחנו נאמין, והוא האמת אצל כל בן דעת, שעולם הבא - נפשות מבלי גופות, כמלאכים. וביאור זה: שהגוף אמנם הוא כלל כלים לפעולות הנפש, כבר התבאר זה במופת. וכל מה שבגוף יחלק על שלושה חלקים:

כלים שבהם יושלם המזון - כפה והאצטומכא וכבד ובני מעיים ובכלל כל מה שבבטן התחתון;

כלים שבהם תהיה ההולדה - והם כלי התשמיש והולדת הזרע והולדת העובר;

וכלים שבהם תיקון ענייני הגוף, עד שימציא לעצמו כל מה שיצטרך אליו בעניינים ושאר החושים והשרירים והעצבים והמיתרים אשר בהם ישלמו התנועות כולן. ולולי אלו לא היה אפשר לבעל חי להתנועע אל מזונו ולבקשו, ולברוח ממה שהוא

הערות - ילמד ענוים דרכו

20 וכן כתב בפירושו למשנה בסוטה (ב,ה) בעניין סוטה שנשבעת על העתיד האם תיענש, וז"ל: "ר' מאיר אומר שהיא תשבע להבא, וכל זמן שתזנה להבא תאבד. וה' יודע". וז"ל (שם ג,ג) בעניין אשה סוטה שלמדה תורה שנחלקו אם יש לה בזה זכות שעל ידה תינצל: "וכבר אמרתי לך לא פעם שאם נחלקו חכמים באיזה השקפה ודעה שאין תכליתה מעשה מן המעשים הרי אין לומר שם הלכה כפלוגי". וכן כתב במסכת שבועות (א,ד) בעניין אילו שעירים מכפרים: "ומחלוקת זו אין לומר בה הלכה כדברי פלוני, לפי שהוא דבר מסור לה' יתרום ויתהדר וכו' וכבר ביארנו שכל סברא מן הסברות שאין בה מעשה מן המעשים שנחלקו בה חכמים לא נאמר בה הלכה כפלוגי". וכן כתב בסנהדרין (י,ג) על המחלוקת בכמה חוטאים אם יזכו לעולם הבא: "כבר הזכרנו לך כמה פעמים שכל מחלוקת שתהיה בין החכמים ואינה תלויה במעשה אלא קביעת סברה בלבד אין מקום לפסוק הלכה כאחד מהם". ובספר המצוות (ל"ח קלג) בעניין מחלוקת אם זר שאכל תרומה חייב מיתה בידי שמים: "כבר ביארנו בחיבורנו בפירוש המשנה, שכל מחלוקת שלא תחייב חילוף במעשה אלא בסברא לבד לא אפסוק בו הלכה ולא אומר הלכה כפלוגי".

מסלול 1: יום א לפרשת ויקרא (פקודי)

מסלול 2: יום ג לפרשות ויקהל (פקודי)

כנגדו ומאבד אותו ומפסיד מזגו. וכאשר לא יושלם מזון האדם, רק במלאכות שיעשו ובהזמנות רבות יצטרך בהן למחשבה והשתכלות, נמצא לו הכוח השכלי לזכור בו המלאכות, ונמצאו לו גם כן כלים טבעיים יעשה בהם המלאכות ההן, רצוני לומר, הידיים והרגלים, כי הרגלים אינן כלים אלא להליכה לבד.

ופרטי זה הכלל נודעים אצל אנשי זאת החכמה. הנה התבאר, שהגוף כולו, צורך מציאותו מפני תכלית אחת, והוא קבלת המזון להתמדת הגוף והולדת הדומה להתמדת מין הגוף ההוא. וכשתהיה התכלית ההיא מסולקת, בלתי צריך אליה, רצוני לומר – בעולם הבא, וזה שכבר ביארו לנו החכמים זכרונם לברכה שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש – אם כן הוא ביאור בהעדר הגוף. שהוא יתברך לא ימציא דבר לבטלה כלל ולא יעשה דבר אלא מפני דבר (=תכלית)²¹.

וחלילה לו וחס שיהיו פעולותיו המתוקנות כפעולת עובדי הצלמים, עיניים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחו. כן ה' יתעלה אצל אלו (=אלו שמאמינים שבעולם הבא יש גוף והוא לבטלה), יברא גופות, כלומר אברים, לא לעשות בהם מה שנבראו בעבורו כלל ולא לשום סיבה.

ואולי בני העולם הבא אצל אלו האנשים אינם בעלי אברים, אמנם הם גופות על כל פנים, ואולי הם כדוריים מקשיים (=מקשה אחת), או עמודים, או מעוקבים? – אין אלו הדברים אלא שחוק, "מי יתן הַחַרֵּשׁ תַּחֲרִישוֹן וְתִהְיֶה לְכֶם לְחֻמָּה!" (איוב יג,ה).

טז. הסיבה לדעת הרמב"ם שההמון²² מחייב שיהיה גוף בעולם הבא

והסיבה בזה כולו (שההמון מתעקש שיהיה גוף בעולם הבא) – מה שביארנוהו. בהיות (שאצל) ההמון אין מציאות אלא לגוף או מה שימצא בגוף, ומה שאינו גוף ולא כוח

הערות – ילמד ענוים דרכו

21 מבואר ברמב"ם גם בפתיחה וגם כאן, שכל הסיבה להימנעות מציאות הגוף בעולם הנצח היא הבטלה שבקיומו. אולם אם יבוא שיש בגוף מעבר לשלושת כוחות אלו שביאר, ושעניין זה יש לו שייכות גם לזמן ההשגה במושכלות וההנאה מזיו השכינה – אין לרמב"ם מניעה שיהיה גוף בעולם הבא שיהנה מזיו השכינה. אלא שהרמב"ם אינו רואה בגוף, כפי שהוא ניכר לנו, עניין כזה. על כן אמנות ההמון שיהיה בעולם הבא גוף – בהכרח הוא בהבנה הבסיסית – כגוף המוכר לנו, ואת זה הוא בא לסתור.

22 כאן הפתח לחיבור בין שיטת הרמב"ם לרמב"ן. הרמב"ם תוקף ודוחה את אפשרות היות הגוף בעולם הבא על פי הבנת ההמון, שרואים ומצפים בעיני רוחם לגוף גשמי. אולם את השלילה של הגוף במובן החיצוני, ניתן לעלות שוב אל המקובלים ולהבין מחדש את עניין הגוף לעתיד לבוא – גוף מזוכך, כדברי הרמב"ד בהל' תשובה פרק ח, וכמו שהעיר ברמז הרמב"ן בשער הגמול, וכמו שביאר בהרחבה הרמב"ל בדעת תבונות אות סח והלאה.

וכלל יהיה בידך: כדי לעבור מהדעה הרדודה של ההמון, העושה פסל ומסכה, לדעה הפנימית של

מסלול 1: יום א לפרשת ויקרא (פקודי)

מסלול 2: יום ג לפרשות ויקהל (פקודי)

בגוף אינו נמצא כלל. וכל אשר ירצו לחזק מציאות עניין אחד - יוסיפו בו גשמות, רוצה לומר יעבו עצם גשמו.

וכבר זכרנו מזה כלל רב בכיזור ב"מורה הנבוכים" (=שם הרחיב הרמב"ם הרבה בעניין ההגשמה המצויה בהמון). ומי שירצה לחשוב לנו זו הדעת למום - יעשה רצונו, ואם ירצה לשום אותו טעות ושגגה - יאמר, ואנחנו לא נקפיד בזה, שאנחנו נבחר כמו שבארנו ב"מורה הנבוכים" (בסוף הפתיחה לספר), שימשך אחרינו בעל שכל על אמונת האמת, ואפילו אחד, ואם רחקו ממנו אלפים סכלים להאמינם בבטל.

שאלות מנחות:

- ✦ הרמב"ם כתב את המו"נ על מנת להדריך את החכם הנבון, וזאת מתוך מודעות שאפשר שאלפי בורים לא יבינו דבריו וידחו אותם וישארו בטעותם. אולם עתה נדרש הרמב"ם באיגרת שלמה להעמיד את היסודות גם להמון "הנשים והסכלים". מה גרם לכך?
- ✦ האם הרמב"ם העלה על דעתו שבין "החכם הישר הנבון" לבין "ההמון התמים" יש קבוצה שלישית של "חכמים לא ישרים" שיסלפו את דבריו וישתמשו בהם כדי לפרסם להמון דברי שקר באמונה?
- ✦ למה הרמב"ם לא חשב על כך?
- ✦ עיין בדברי הרמב"ם המבהילים על משנה לאבות א,יא: "אבטליון אומר: חכמים היוהרו בדבריכם שמה תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל". וביאר הרמב"ם: "מים הרעים - כינוי למינות. ואמר: היוהרו בדבריכם בהמון, ואל יהיה בהם ספק ומקום פירוש, כדי שלא יהיו שם אנשים כופרים שיפרשום כפי אמונתם, והתלמידים אשר כבר שמעום מכם - ישובו למינות, ויחשבו שזאת היתה אמונתכם, ויהיה בזה חילול שם שמים. כאשר ארע לאנטיגנוס איש שוכו עם צדוק וביתוס". האם אירע לרמב"ם מה שאירע לאנטיגנוס, על פי פירוש?
- ✦ מה יכול היה הרמב"ם לעשות במורה נבוכים כדי שהכופרים לא ישתמשו בדבריו בניגוד למה שביאר בספריו האחרים?

הערות - ילמד ענוים דרכו

המקובלים, חייבים לעבור ולטבול בים השלילה של הרמב"ם. כך הוא בסוגיית התארים, כך הוא בסוגיית פסוקי ההגשמה בתורה וכך גם בסוגייתנו.

מסלול 1: יום א לפרשת ויקרא (פקודי)
מסלול 2: יום ג לפרשות ויקהל (פקודי)